

Діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків (ч. 1 ст. 142); повнолітні дочка, син мають обов'язок утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги, та брати участь у додаткових витратах на батьків, викликаних тяжкою хворобою, інвалідністю чи немічністю. (ст. 202-203).

Рівні права передбачає закон також для мачухи, вітчима і падчерки, пасинка, діда, баби, прадіда і прабаби, для рідних братів і сестер у главі 21 СК України.

Таким чином, *паритетний* аспект справедливості відтворює ідею рівності суб'єктів сімейного права: 1) рівності чоловіка і дружини у шлюбі та сім'ї; 2) рівності матері і батька у правах і обов'язках щодо дитини; 3) рівності батьків (усиновлювачів, опікуна, піклувальника, патронатного вихователя, прийомних батьків, батьків вихователів, фактичного вихователя) і дитини; 4) рівності інших суб'єктів сімейного права. Рівність чоловіка і дружини у шлюбі та сім'ї втілюється в нормах сімейного права: прямою вказівкою на рівність дружини, чоловіка; встановленням однакових або спільних і взаємних прав та обов'язків щодо сім'ї; установленням *сизигічних* прав дружини й чоловіка.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135.
2. Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку: Закон України від 15 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 49. – Ст. 562.

Шимон С. І.
завідувач кафедри цивільного та трудового права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
доктор юридичних наук, доцент (м. Київ)

ПАТРОНАТ У СИСТЕМІ ВСТАНОВЛЕНИХ ДЕРЖАВОЮ ФОРМ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Передача дитини під патронат передбачено нормами Сімейного кодексу України (статті 252-256), тоді як інші нормативно-правові акти, що регулюють питання забезпечення прав дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, патронату не згадують. Так, у ст. 1 Закону України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” закріплено форми влаштування таких дітей: усиновлення; опіка, піклування; прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, дитячі заклади. Відповідно до п. 35 “Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини”, затвердженого постановою КМУ № 866 від

24 вересня 2008 р. така дитина має бути влаштована в сім'ю на усиновлення, під опіку, піклування, у прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу. Виключно прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу названі в якості альтернативних форм виховання дітей в Національній стратегії профілактики соціального сирітства на період до 2020 р., що затверджена Указом Президента України № 609/2012 від 22 жовтня 2012 р.

Причому патронат над дитиною закріплено в законодавчих актах, які регулюють публічні відносини: в Законі України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” від 8 липня 2011 р. (п. 6 ч. 1 ст. 1), в Законі України “Про громадянство України” від 18 січня 2001 р. (ч. 1 ст. 1); передання дитини на виховання в сім'ю патронатного вихователя навіть є підставою для набуття громадянства України (п. 6 ч. 1 ст. 6).

Поряд із цим у ст. 5 Закону України “Про охорону дитинства” ідеться про “розвинену систему патронату дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування”, “розвиток усіх форм благодійності, патронату і спонсорства щодо дітей”. Тут “патронат” позначає різноманітні форми опікування над дітьми. У низці нормативно-правових актів згадується соціальний патронат та соціолого-психологічний патронат сімей, які здійснюють відповідні центри, дошкільні заклади тощо у відношенні неблагополучних сімей, або тих, в яких зростають діти з особливими соціальними потребами тощо. Тоді як у СК України йому надано конкретнішого і вужчого значення – це форма сімейного виховання дитини.

Термін “патронат” походить від римського *patronus* (патрон) – покровитель, заступник, той, хто робить благі справи.

Сама історія патронату над дітьми є дуже давньою; пов'язується із давньоримським поняттям клієнтели, яка означала особисту і майнову залежність однієї особи від іншої, взаємодопомогу, захист, покровительство, залежність і повагу. Патронат сягає своїм корінням у добу Київської Русі; окремі його елементи містилися в положеннях “Руської правди”. В ті часи опікування над сиротами було особистою справою князів або покладалося на церкву і здійснювалося з моральних спонукань як богоугодна справа (“Не постись, не молись, а сироту доглянь!”). У період Російської імперії патронат набув формального визначення; значний внесок в його розвиток зробили Петро I, який заснував передання таких дітей до спеціальних установ при церквах, монастирях, Імператриця Марія Федорівна, яка ініціювала передання сиріт на виховання в селянські сім'ї за плату, а також Єкатерина II, яка видала Указ про передання дітей під патронат у сім'ї “на руки надійним, доброзичливим і добродійним людям за помірну плату” [1, с. 70-71]. Звісно, йдеться про широке розуміння патронату як опікування дітьми, що опинилися без батьківського піклування, яким на сьогодні обіймаються всі існуючі форми виховання таких дітей.

Патронат над дітьми у значенні конкретної форми виховання існував ще в першій половині минулого століття. Офіційне визнання в законі патронат одержав у 1936 р. А постановою Раднаркому УРСР від 11 червня 1940 р. “Про порядок патронату дітей у колгоспах та родинах трудящих” передбачалося передання дітей під патронат у селянські сім'ї; для соціальної підтримки таких дітей виділялися кошти

з бюджету. Хоча Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР від 30 травня 1926 р., який діяв у той період, не містив терміну “патронат”, а регулював питання опіки та піклування.

В процесі кодифікації сімейного законодавства в 60-х роках ХХ ст. інститут патронату був скасований; Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю 1968 р. та Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР 1969 р. норм про патронат не містили. Ідею патронату було відновлено в національному законодавстві з прийняттям Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р. Причому глава 20 “Патронат над дітьми” містилася ще в першій редакції кодексу, тоді як глава 20-1 “Приймна сім'я” та глава 20-2 “Дитячий будинок сімейного типу” були включені до нього лише згодом на підставі Закону України “Про внесення змін до Сімейного кодексу України” від 23 лютого 2006 р.

Загалом питання про доцільність існування інституту патронату вважається спірним; одні правники стверджують, що інститути опіки, піклування, дитячі будинки сімейного типу і приймна сім'я цілком вирішують всі необхідні питання; інші, навпаки, вважають, що незабаром патронат утвердиться як єдина форма влаштування дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування.

У науці сімейного права не сформувалося єдиного погляду на патронат як форму сімейного виховання дітей. Практично, склалося три думки: прибічники першої вважають патронат формою соціального прихисту дітей, що залишилися без батьківського піклування, а також дітей із неблагополучних сімей; прихильники другої – однією з сімейних форм виховання лише тих дітей, які є сиротами чи позбавлені батьківського піклування; треті – як форму виключно тимчасового (короткострокового) влаштування дитини, яка виявилася в складних умовах, як вид оперативної допомоги дитині.

Прибічники першого підходу вважають, що патронатна сім'я має створюватися як спеціалізована послуга в період кризи сім'ї і, зокрема, як складова механізму термінового реагування на жорстоке поводження з дитиною. На їх думку, патронат має відрізнитися тим, що до патронатної сім'ї мають прийматися не лише діти, які залишилися без батьківського піклування, але й діти, які проживають у сім'ях своїх батьків, але перебувають у несприятливих для них умовах; а патронатну сім'ю повинні створювати лише подружжя, один з якого має бути працівником спеціального закладу (уповноваженого органу) й отримувати заробітну плату [2, с. 86-88]. Таке бачення розширює поняття патронату, дозволяючи застосовувати його до будь-яких відносин, пов'язаних із наданням соціальної допомоги дитині, яка виявилася у складних життєвих обставинах.

Тоді як з вимог СК України впливають такі ознаки патронату: він встановлюється договором про патронат, що укладається між органом опіки та піклування і патронатним вихователем; під патронат передається лише дитина, яка є сиротою чи позбавлена батьківського піклування, і до досягнення 18 років; дитина має дати згоду на передання її під патронат у конкретну сім'ю; дитина передається у сім'ю патронатного вихователя, що не вимагає обов'язкової участі подружжя. Все це споріднює патронат з опікою та піклуванням з тою різницею, що останні можуть

встановлюватися також судом і не передбачають укладення договорів з опікуном, піклувальником. А це практично не дозволяє визначити, в яких саме випадках встановлюється патронат, а не опіка чи піклування.

У зв'язку з цим вважаємо раціональною ідею застосування патронату виключно як тимчасового заходу для невідкладного забезпечення сімейного догляду дитини на період, коли її сімейно-правовий статус є невизначеним. Насамперед, у тих випадках, коли дитина, що опинилася у складних життєвих обставинах, вилучена зі своєї сім'ї, фактично залишилася без батьківського піклування, але ще набула офіційного статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, в тому числі, у випадках, коли існує вірогідність повернення дитини в сім'ю її природного походження. Наприклад, дитина відібрана від батьків без позбавлення їх батьківських прав на підставі ст. 170 СК України; або на період, коли обоє з батьків дитини чи єдиний з них утримується під вартою на період кримінального провадження, або у відношенні дитини, яка розлучена з сім'єю, і подібн.

За діючими правилами тимчасове влаштування дитини, яка залишилась без батьківського піклування, у межах своєї компетенції здійснюють служба у справах дітей за місцем виявлення дитини та кримінальна міліція у справах дітей органів внутрішніх справ. Така дитина може бути влаштована у: притулок для дітей служби у справах дітей; центр соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко); заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; у сім'ї громадян. Дитина, у якої є родичі або інші особи (сусіди, знайомі), з якими у неї на момент залишення без батьківського піклування склалися близькі стосунки і які бажають залишити її на виховання, може перебувати у їх сім'ї до прийняття рішення про її влаштування. В останньому випадку ці особи мають статус фактичних вихователів і, на відміну від патронатних вихователів, не є законними представниками дитини. Щодо таких осіб не встановлено обмежень стосовно їхньої соціальної характеристики, внаслідок чого дитина може виявитися в сім'ї особи, якій властиві прояви асоціальної поведінки і т. ін., що може нашкодити дитині. Запровадження механізму екстреної передачі таких дітей на тимчасове виховання в сім'ї патронатних вихователів, які наділені необхідними характеристиками, мають спеціальну підготовку, а можливо надають такі послуги у формі професійної діяльності, дозволило б забезпечити кожній такій дитині можливість сімейного виховання. Проте, для реалізації такої ідеї необхідні відповідні законодавчі зміни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булеца С. Б. Періодизація розвитку патронату / С. Б. Булеца, Л. В. Лешанич // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 4(І). – С. 70-71.
2. Кияниця З. П. Сімейний патронат: перші кроки впровадження в Україні / З. П. Кияниця // Соціальна робота в Україні: теорія і практика: наук.-метод. журн. – 2011. – № 1/2. – С. 86-88.